

Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima: novi hrvatski kataložni pravilnik

Pravilnik za opis in dostop do gradiva v knjižnicah, arhivih in muzejih: novi hrvaški katalogizacijski pravilnik

Rules for description and access to resources in libraries, archives and museums: the new Croatian cataloguing code

Ana Vukadin, Mirna Willer

Oddano: 2. 12. 2018 – Sprejeto: 1. 3. 2019

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 *Review article*

UDK: 025.3(497.5)

Sažetak

Svrha: Prikazujemo rad na projektu *Izrada, objavljivanje i održavanje nacionalnog pravilnika za katalogizaciju* čiji je cilj usuglasiti katalogizaciju u knjižnicama, arhivima i muzejima u jedinstveni standard sadržaja – *Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*. Projekt je započeo 2013. kad su predstavnici triju baštinskih ustanova i akademske zajednice potpisali *Sporazum o suradnji na izradi nacionalnog pravilnika za katalogizaciju*. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske financijski podržava projekt od 2014., a njegov se završetak predviđa objavljivanjem prve standardne verzije *Pravilnika*.

Metodologija/pristup: Opisuju se konceptualni modeli IFLA LRM (*Library Reference Model*), CIDOC CRM (*Conceptual Reference Model*) i ICA RiC (*Records in Contexts*) te njihova utemeljenost u tehnologiji povezanih otvorenih podataka (*linked open data*) i standardu semantičkog *weba* RDF (*Resource Description Framework*), s aspekta njihove primjene u izradi *Pravilnika*. Slijedi opis svrhe i ciljeva, uporabe, načela i strukture *Pravilnika*, s posebnim osvrtom na jedinicu opisa, te prikaz rješenja do kojih se došlo primjenom navedenih modela, ali i drugih međunarodnih standarda.

Analiza/rezultati: Rad na projektu je pokazao da je moguća suradnja baštinskih ustanova i akademske zajednice na izradi *Pravilnika*. Prepoznati su zajednički elementi opisa nužni za identifikaciju, kao i oni specifični koji ovise o vrsti građe i funkcijama u koje

je građa stavljena unutar pojedine vrste ustanova ili zbirki. Postignuta je terminološka uskladenost nazivlja uz određeno osuvremenjivanje.

Ograničenja istraživanja: *Pravilnik* je još uvijek u izradi. Nedostaju dijelovi teksta koje je usvojio Stručni odbor projekta, a koji se odnose na identifikaciju i opis agenta, mjesta i vremenskog raspona, te odnosi između pojedinih entiteta, dodaci i pojmovnik.

Izvornost/primjenjivost istraživanja: Predstavljena je metodologija izrade skupa pravila za heterogenu informacijsku sredinu, koja je utemeljena na međunarodno prihvaćenim načelima, modelima, standardima i preporukama pojedinih struka, kao i na suvremenim tehnologijama semantičkog *weba*. *Pravilnik* kao ontologija HR-KAM domene može poslužiti kao pravilnik za katalogizaciju, upute za inventarizaciju, dokumentaciju itd.; *data-model* za izradu ili osuvremenjivanje informacijskog sustava odnosno baze podataka; ontologija za objavljivanje, razmjenu (interoperabilnost) i integraciju (ponovno korištenje) podataka te pomoć pri pretraživanju (različitih izvora podataka).

Ključne riječi: kataložna pravila za baštinsku građu, *Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*, IFLA LRM (*Library Reference Model*), CIDOC-CRM (*Conceptual Reference Model*), RiC (*Records in Contexts*), RDF (*Resource Description Framework*)

Izvleček

Namen: Prikazujemo delo na projektu za izdelavo, objavljivanje in vzdrževanje nacionalnega pravilnika za katalogizacijo, katerega cilj je uskladiti katalogizacijo v knjižnicah, arhivih in muzejih v enotni standard z naslovom *Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima* (Pravilnik za opis in dostop do gradiva v knjižnicah, arhivih in muzejih). Projekt je začel leta 2013, ko so predstavniki treh dediščinskih ustanov in akademske skupnosti podpisali sporazum o sodelovanju pri izdelavi nacionalnega pravilnika za katalogizacijo. Ministrstvo za kulturo Republike Hrvaške projekt finančno podpira od leta 2014. Na koncu projekta bo objavljena prva standardna izdaja pravilnika.

Metodologija/pristop: Z vidika njihove uporabe pri izdelavi pravilnika opisujemo konceptualne modele IFLA LRM (*Library Reference Model*), CIDOC CRM (*Conceptual Reference Model*) in ICA RiC (*Records in Contexts*) ter njihovo utemeljenost v tehnologiji povezanih odprtih podatkov (*linked open data*) in standardu semantičnega spleta RDF (*Resource Description Framework*). Sledi opis namena in ciljev, uporabe, načel in strukture pravilnika. Posebno pozornost posvetimo enoti opisa in prikazu rešitev, do katerih smo prišli z uporabo navedenih modelov in drugih mednarodnih standardov.

Rezultati: Pri delu na projektu za pravilnik se je izkazalo, da je sodelovanje med dediščinskimi ustanovami in akademsko skupnostjo mogoče. Prepoznali smo tako tiste skupne elemente opisa, ki so nujni za identifikacijo, kot tudi druge, ki so specifični z vidika vrste gradiva ali funkcij, ki jih ima gradivo v posamezni ustanovi ali zbirki. Terminologija je bila usklajena in posodobljena.

Omejitve raziskave: Pravilnik je še vedno v pripravi. Manjka besedilo, ki ga je sprejel Strokovni odbor projekta, in se nanaša na identifikacijo in opis agenta, kraja in časovnega razpona ter odnosov med entitetami. Manjkajo priloge in glosar.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Predstavljena je metodologija izdelave skupine pravil za heterogeno informacijsko okolje, ki je utemeljena na mednarodno sprejetih načelih, modelih, standardih in priporočilih posameznih strok ter tudi na sodobnih tehnologijah semantičnega spleta. Pravilnik more kot ontologija HR-KAM domene služiti kot pravilnik za katalogizacijo, kot navodila za inventarizacijo, dokumentacijo itd. Uporaben je kot podatkovni model za izdelavo ali posodobitev informacijskega sistema ali kot ontologija za objavljanje ter izmenjavo (interoperabilnost) in integracijo (ponovna raba) podatkov. Uporaben je tudi pri iskanju (retrieval) v različnih virih podatkov.

Ključne besede: katalogizacijska pravila, dediščinsko gradivo, *Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*, IFLA LRM (*Library Reference Model*), CIDOC-CRM (*Conceptual Reference Model*), RiC (*Records in Contexts*), RDF (*Resource Description Framework*)

Abstract

Purpose: In this article we present the on-going project *Production, Publishing and Maintenance of the National Cataloguing Rules* aimed at harmonizing cataloguing practices in the Croatian libraries, archives and museums within a common content standard – *Rules for Description and Access to Resources in Libraries, Archives and Museums*. The project started in 2013 when the representatives of the three heritage communities and the academic community signed the *Agreement of collaboration on the design of national cataloguing rules*. Ministry of Culture of the Republic of Croatia has been financially supporting the project since 2014. The project is scheduled to end 2019 with the publication of the first standard version of the Rules.

Methodology/approach: The article describes the conceptual models IFLA LRM (*Library Reference Model*), CIDOC CRM (*Conceptual Reference Model*) and ICA RiC (*Records in Contexts*), their grounding in the linked data technology and the Semantic Web standards (LOD: *linked open data* and RDF: *Resource Description Framework*), and their application in the development of the Rules. It provides the description of the purpose and goals, use, principles and structure of the Rules, focusing on the unit of description (resource), and discussing the solutions derived from the application of the mentioned models and other international standards.

Results: The project has demonstrated the feasibility of successful collaboration between heritage institutions and the academic community on the development of unified cataloguing rules. The common data elements mandatory for the identification of resources have been recognized and combined with those specific to the type of the resource and its function within a particular institution or collection. The cataloguing terminology has been updated and harmonized.

Research limitations: The Rules are still in the process of development. The parts of the text that have been adopted by the Programme Committee of the project, but not yet integrated into the Rules, regard the identification and description of the agent, place and time-span, the relationships between entities, the appendices and the glossary.

Originality/practical implications: The article presents the methodology used in the development of cataloguing rules for heterogeneous information environment and based

on the internationally adopted principles, models, standards and guidelines for various types of resources, as well as on new technologies of the Semantic Web. The Rules, being the ontology of the HR-KAM domain, can be used as a cataloguing code, a set of guidelines for registration and documentation of cultural heritage collections, a data-model for the design or updating of information systems or databases, an ontology for data publishing, exchange (interoperability) and integration (re-use), and a searching tool for different data sources.

Keywords: cataloguing rules for heritage resources, *Rules for Description and Access to Resources in Libraries, Archives and Museums*, IFLA LRM (*Library Reference Model*), CIDOC-CRM (*Conceptual Reference Model*), RiC (*Records in Contexts*), RDF (*Resource Description Framework*)

1 Uvod

Hrvatska je baštinska zajednica u okviru godišnjih seminara *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture* (AKM) godinama promovirala međusobnu suradnju i razmjenu iskustava AKM zajednica na više područja – od istraživanja teorijskih utemeljenja triju znanstvenih grana unutar polja informacijskih znanosti, preko analiza konceptualnih modela, međunarodnih AKM standarda za organizaciju informacija i njihovih mapiranja te suvremenih tehnologija i potreba korisnika, do praktičnih rješenja u izgradnji informacijskih sustava i službi te prikaza projekata. Kako se u knjižničarskoj zajednici još od kraja 1990-ih počelo raspravljati o potrebi za doradom *Pravilnika i priručnika za izradbu abecednih kataloga* Eve Verona, Barbarić i Willer su u dva svoja rada prikazana na 13. i 15. AKM seminaru, održanom 2009. odnosno 2011., temeljito analizirale aktualna međunarodna knjižnična načela, standarde, modele i novoobjavljene kataložne pravilnike (REICAT i RDA) te tehnologiju semantičkog *weba* kao kontekst za novi pravilnik. U prvom radu pod naslovom *Kakav nacionalni kataložni pravilnik trebamo?* (Barbarić i Willer, 2010), autorice donose četiri moguća scenarija smjera razvoja hrvatskog kataložnog pravilnika: 1. neznatne promjene *Pravilnika* E. Verona odnosno održavanje *statusa quo*; 2. korištenje prvog standardnog izdanja ujednačenoga *ISBD-a* (2014), čime se drugi dio *Pravilnika* stavlja izvan uporabe; 3. temeljita preradba *Pravilnika* ili, možda, izrada potpuno novoga, što bi bio „najzahtjevniji [scenarij] jer traži donošenje strateških odluka (temeljita preradba ili novi pravilnik, utemeljenost ili ne budućeg pravilnika na IFLA-inom konceptualnom modelu), okupljanje skupine kataložnih stručnjaka, rješavanje kako financiranja projekta tako i cijelog niza praktičnih pitanja poput odvajanja radnog vremena stručnjaka za rad na pravilniku unutar ustanova u kojima su zaposleni i sl.“; i 4. prihvaćanje RDA i njegovu implementaciju za nacionalne potrebe, s komentarom: „[n]a to se može gledati dvojako kao na liniju manjeg otpora odnosno olako odustajanje od

nacionalne kataložne tradicije ili kao na praktično i racionalno rješenje doneseno u skladu s odlukom većine zemalja“. Autorice zaključuju da je po njihovu mišljenu „daleko najkvalitetnije rješenje ono navedeno pod točkom 3, no veliko je pitanje ima li trenutačno hrvatska knjižničarska zajednica snage i vizije provesti ga“ (Barbarić i Willer, 2010, str. 131). U prvom dijelu drugog rada pod naslovom *Prema novom hrvatskom kataložnom pravilniku kao standardu sadržaja podataka* (Willer i Barbarić, 2012), autorice analiziraju korpus hrvatske kataložne literature, većinom izvornih radova i prijevoda međunarodnih dokumenata,¹ „radi doprinosa budućim naporima u donošenju odluke o smjeru razvoja nacionalnoga kataložnog pravilnika“, te zaključuju: „[n]aše je polazište da je pripremni dio istraživanja u većoj mjeri već kvalitetno odrađen, što bi trebalo pozitivno utjecati na uspješnost i brzinu realizacije idućih dionica u razvoju hrvatskoga kataložnog pravilnika“ (Willer i Barbarić, 2012, str. 2–3). Drugi dio rada prikazuje potencijalni kataložni pravilnik kao standard sadržaja podataka s aspekta tehnološkog okruženja, tj. pravila za predstavljanje bibliografskih podataka kao povezanih otvorenih podataka za semantički *web*.

Na idućem, 16. seminaru, održanom 2012., učinjen je daljnji korak – iznesena je zamisao o mogućoj suradnji na izradi zajedničkih kataložnih pravila svih triju baštinskih ustanova. U istraživanju pod naslovom *Prema zajedničkim pravilima za izbor i oblik pristupnica za imena u AKM zajednici*, autorice su analizirale konceptualne modele knjižnične i muzejske zajednice – FRAD (*Functional Requirements for Authority Data*) i CIDOC CRM (*Conceptual Reference Model*), *Međunarodnu normu arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji ISAAR(CPF)* (2006), *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga* Eve Verona te koncepte i standarde semantičkog *weba* kao tehnološke podloge za takva pravila (Willer, Barbarić i Katić, 2013).² Premda je u predavanju raspravljena samo tema pristupnica, ono je potaknulo plodnu raspravu u okviru koje se potvrdila potreba za sveobuhvatnim pravilnikom na čijoj bi izradi sudjelovale sve tri zajednice. Iduće je godine, 2013., pokrenut *Projekt Izrada, objavljivanje i održavanje nacionalnog pravilnika za katalogizaciju* s ciljem usuglašavanja katalogizacije građe u arhivima, knjižnicama i muzejima (Projekt ..., 2014). Projekt je formalno započeo potpisivanjem *Sporazuma o suradnji na izradi nacionalnog pravilnika za katalogizaciju*, a potpisnici su, kao ravnopravni strateški partneri, tri središnje institucije – Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (glavni

¹ Na mrežnoj stranici projekta <http://nkp.nsk.hr/> objavljena je analizirana bibliografija radova od 2010. do 2012., a koja je naknadno osuvremenjena do 2014.; početkom 2019. bila je objavljena njena nova osuvremenjena verzija.

² U pripremi i izlaganju predavanja sudjelovala je i Vlatka Lemić iz Hrvatskog državnog arhiva, Zagreb.

nositelj projekta), Hrvatski državni arhiv i Muzejski dokumentacijski centar, zatim Hrvatsko knjižničarsko društvo, koje je u to vrijeme već bilo pokrenulo aktivnosti vezane uz reviziju kataložnih pravila E. Verona, te najzad i akademska zajednica, tj. onaj njezin dio koji se bavi organizacijom informacija u baštinskom sektoru – Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru i Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku. Potpisivanjem *Aneksa 2014.*, projektu se pridružuju Muzej za umjetnost i obrt i Hrvatski prirodoslovni muzej, kako bi se rad na pravilniku upotpunio stručnjacima iz šireg muzejskog djelokruga. Projekt financijski podržava Ministarstvo kulture od 2014., a njegov se završetak predviđa objavljivanjem standardne verzije *Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima* tijekom 2020.³ *Pravilnik* se razvija kao online platforma, a predviđena je i izrada *web* portala koji će, uz pristup *Pravilniku*, sadržavati arhivu, edukacijske materijale, novosti vezane uz razvoj *Pravilnika* i općenito katalogizaciju itd.

U nastavku rada prvo će se dati kratak osvrt na konceptualne modele triju baštinskih zajednica – IFLA LRM (*Library Reference Model*), CIDOC CRM i ICA RiC (*Records in Contexts*) – te njihovu utemeljenost u načelima i standardima tehnologije za objavljivanje povezanih otvorenih podataka (*linked open data*), načelima semantičkog *weba* i standarda RDF (*Resource Description Framework*), s aspekta njihove primjene u izradi kataložnog pravilnika. U glavnom dijelu rada prikazat će se predmet, svrha i ciljevi, uporaba, opća načela te struktura *Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*. Završni dio rada donijet će stanje i aktivnosti na izradi *Pravilnika* predviđene za 2019. godinu.

2 Konceptualni modeli i njihova utemeljenost u tehnologiji semantičkog *weba*

IFLA-in konceptualni model FRBR (*Functional Requirements for Bibliographic Records*) i referentni model muzejske zajednice CIDOC CRM razvijali su se uspo-redo krajem 1990-ih godina na osnovi dviju različitih metodologija modeliranja podataka. FRBR je razvijen na metodologiji modeliranja relacijskih baza podataka, tj. modeliranjem entitet-odnos, dok je CIDOC CRM temeljen na metodologiji

³ Opis Projekta – opseg, svrha i upotreba pravilnika, te ciljevi i načela izrade (tekst kojih je napisan 2014., a značajno doraden u samom *Pravilniku* nakon objave novih modela i daljnjih saznanja), kao i organizacija i upravljačka struktura s odgovarajućom dokumentacijom, objavljeni su na mrežnoj stranici projekta <http://nkp.nsk.hr/>.

objektno orijentiranog modeliranja podataka. FRBR je definirao entitete kao „ključne predmete zanimanja korisnika bibliografskih zapisa“ za koje su definirani atributi, tj. svojstva koja „služe korisnicima za oblikovanje upita i tumačenje odgovora pri traganju za podacima o određenom entitetu“, te odnosi koji „služe kao sredstvo za prikaz veza između entiteta, koje pomaže korisniku ‘navigati’ univerzumom predstavljenom u bibliografijama, katalogima ili bibliografskim bazama podataka“. Na primjer, za entitet *djelo* (*work*), tj. „određenu intelektualnu ili umjetničku kreaciju“, definirani su atributi kao što su naslov *djela*, oblik *djela*, datum *djela*, predviđeni završetak itd., i odnosi, npr. *djelo* „je realizirano kroz“ (*is realized through*) izraz, *djelo* „jest kreirala“ (*is created by*) osoba (*person*), *djelo* „nastavlja se kao“ (*has a successor*) *djelo* (Uvjeti ..., 2004). Time je omogućeno detaljno mapiranje, odnosno pridruživanje postojeće prakse opisa bibliografskog univerzuma, a u odnosu na attribute pojedinih entiteta učinjeno je pridruživanje elementima podataka tadašnjih izdanja standarda ISBD, GARE, GSARE i poljima kodiranih podataka iz formata UNIMARC za bibliografske podatke.

2.1 CIDOC CRM

CIDOC CRM organizira i opisuje univerzum „znanja o muzejima“ – to je formalna ontologija kojoj je primarna uloga omogućiti „integraciju, medijaciju i razmjenu heterogenih informacija kulturne baštine“, s ciljem pružanja „semantičkih definicija i pojašnjenja potrebnih za transformaciju raspršenih, lokalnih informacijskih izvora u jedinstveni globalni izvor“ (CIDOC ..., 2015). Karakteristika je objektno orijentiranog modela da se podaci strukturiraju hijerarhijski, što znači da se entiteti definiraju kao klase i potklase, a odnosi kao svojstva koja također mogu imati svoja pod-svojstva.⁴ Model, međutim, nije striktno hijerarhijski jer potklase kao i pod-svojstva mogu nasljeđivati osobine jedne ili više pripadajućih natklasa, odnosno nad-svojstava. Na primjer, klasa na najvišoj hijerarhijskoj razini je E1 CRM entitet (*CRM Entity*) definiran kao „klasa svih stvari u univerzumu o kojem govori CIDOC Conceptual Reference Model“, a na nižoj hijerarhijskoj razini su potklase E2 Vremenski entitet (*Temporal Entity*), E77 Trajni primjerak (*Persistent Item*) itd. Slika 1 prikazuje hijerarhijsku strukturu klasa i pripadajućih potklasa definiranih na sedam razina.

⁴ Model ne definira attribute entiteta kao FRBR, nego se oni iskazuju kroz odnose, tj. svojstva – *properties*.

E1	CRM Entity
E2	- Temporal Entity
E4	- - Period
E5	- - - Event
E7	- - - - Activity
E11	- - - - - Modification
E12	- - - - - Production
E13	- - - - - Attribute Assignment
E65	- - - - - Creation
E63	- - - - - Beginning of Existence
E12	- - - - - Production
E65	- - - - - Creation
E64	- - - - - End of Existence
E77	Persistent Item
E70	- Thing
E72	- - Legal Object
E18	- - - Physical Thing
E24	- - - - Physical Man-Made Thing
E90	- - - - Symbolic Object
E71	- - - Man-Made Thing
E24	- - - - Physical Man-Made Thing
E28	- - - - Conceptual Object
E89	- - - - - Propositional Object
E30	- - - - - Right
E73	- - - - - Information Object
E90	- - - - - Symbolic Object

Slika 1: CIDOC CRM, hijerarhijska struktura klasa i potklasa definiranih u modelu (izvor: CIDOC ..., 2015, str. 14)

Na Slici 2 prikazan je primjer odnosa između klasa, tj. svojstva (*properties*) koja su hijerarhijski strukturirana na isti način kao same klase, na primjer, P1 identificira / *is identified by* (identificira / *identifies*) je nad-svojstvo odnosa P48 ima preferirani identifikator / *has preferred identifier* (je preferirani identifikator / *is preferred identifier of*).

CIDOC CRM Property Hierarchy:

Property id	Property Name	Entity – Domain	Entity - Range
P1	is identified by (identifies)	E1 CRM Entity	E41 Appellation
P48	- has preferred identifier (is preferred identifier of)	E1 CRM Entity	E42 Identifier
P78	- is identified by (identifies)	E52 Time-Span	E49 Time Appellation
P87	- is identified by (identifies)	E53 Place	E44 Place Appellation
P102	- has title (is title of)	E71 Man-Made Thing	E35 Title
P131	- is identified by (identifies)	E39 Actor	E82 Actor Appellation
P149	- is identified by (identifies)	E28 Conceptual Object	E75 Conceptual Object Appellation
P2	has type (is type of)	E1 CRM Entity	E55 Type
P137	- exemplifies (is exemplified by)	E1 CRM Entity	E55 Type
P3	has note	E1 CRM Entity	E62 String
P79	- beginning is qualified by	E52 Time-Span	E62 String
P80	- end is qualified by	E52 Time-Span	E62 String
P4	has time-span (is time-span of)	E2 Temporal Entity	E52 Time-Span
P5	consists of (forms part of)	E3 Condition State	E3 Condition State
P7	took place at (witnessed)	E4 Period	E53 Place
P8	took place on or within (witnessed)	E4 Period	E18 Physical Thing
P10	falls within (contains)	E92 Spacetime Volume	E92 Spacetime Volume
P10i	falls within (contains)	E92 Spacetime Volume	E92 Spacetime Volume
P9	...consists of (forms part of)	E4 Period	E4 Period
P12	occurred in the presence of (was present at)	E5 Event	E77 Persistent Item
P111	- added (was added by)	E79 Part Addition	E18 Physical Thing
P112	- removed (was removed by)	E80 Part Removal	E18 Physical Thing

Slika 2: CIDOC CRM, hijerarhijska struktura svojstava i pod-svojstava definiranih u modelu (izvor: CIDOC ..., 2015, str. 35)

Kako je CRM objektno orijentirani semantički model, njegova sintaksa ili strojno čitljiv format u kojem se iskazuje je prvenstveno shema RDF (*Resource Description Framework*), standard semantičkog *weba* (W3C ..., 2014). RDF-ova sintaksa je triplet (*triple*) koju čine subjekt – predikat – objekt, pri čemu su sve tri sastavnice jedinstveni, strojno čitljiv identifikator resursa – IRI (*Internationalized Resource Identifier*), kako bi stroj mogao povezivati iste klase ili entitete u graf povezanih podataka i obavljati zaključivanje (*machine reasoning*). Objekt može biti i literal, tj. podatak koji je kao rezultat strojnog zaključivanja namijenjen ljudima.⁵ U semantičkom smislu, svaki predikat tripleta, odnosno svojstvo (*property*) u određenoj ontologiji treba imati definiranu klasu od koje polazi odnos, tj. domenu (*domain*) i klasu prema kojoj je usmjeren taj odnos, tj. doseg (*range*). U primjeru za odnos P1 identificira definirana je domena E1 CRM entitet i doseg E41 Ime (*Appellation*), dok se odnos u obrnutom smjeru čita kao P1 identificira, pri čemu je domena E41 Ime, a doseg E1 CRM entitet.⁶

Bliska suradnja stručnjaka dviju zajednica na harmonizaciji modela⁷ dovela je do definicije FRBR modela kao objektno orijentiranog (Definition of FRBRoo, 2015), čime su u model bibliografskog univerzuma unesene određene karakteristike muzejskog modela. Osim mogućnosti hijerarhijskog strukturiranja entiteta (kao klasa – potklasa), omogućeno je i iskazivanje određenih implicitnih koncepata, kao npr. događaja u vremenu i prostoru, što nije karakteristično za opisivanje bibliografskih entiteta. Upravo je ta suradnja, kao i tehnologija semantičkog *weba*,

⁵ Prema sintaksi RDF-a i subjekt i objekt mogu biti iskazani osim IRI-jem i kao „blank node“, tj. lokalni identifikator.

⁶ U hrvatskom prijevodu IFLA LRM-a dogovoreno je da se u ovakvim slučajevima ne koristi pasiv (je identificiran od), već aktiv glagola, pa se oba glagolska oblika prevode istim izrazom jer padež imenice (entiteta) određuje tko što identificira:

- (koga ili što – akuzativ) E1 CRM entitet P1 identificira / *is identified by* (tko ili što – nominativ) E41 Ime
- (tko ili što – nominativ) E41 Ime P1 identificira / *identifies* (koga ili što – akuzativ) E1 CRM entitet.

Prilikom objavljivanja skupova elemenata nekog modela itd. u standardu RDF, kako bi se izbjegle nejasnoće u situacijama u kojima se koristi ista oznaka (*label*) za različite elemente (u ovom slučaju u hrvatskom prijevodu elementa), a u kojima se dokumentacija na engleskom jeziku oslanja na kontekst definirane domene i dosega, oznakama pojedinih elemenata dodaje se razlikovno obilježje u vidu te domene i dosega:

- E1 CRM entitet P1 identificira (CRM entitet) (Ime) E41 Ime
- E41 Ime P1 identificira (Ime) (CRM entitet) E1 CRM entitet.

Napomena: nominativ i akuzativ obiju navedenih imenica u hrvatskom jeziku imaju isti oblik, ali npr. oznaka odnosa transformacije djela u djelo u IFLA LRM-u, LRM-R22 DJELO 'je transformacija (is a transformation of)' DJELO, bila bi u hrvatskom prijevodu LRM-R22 'je transformacija (djelo) (djela)'. Više o tomu vidjeti poglavlje *Multilingual environment* u Willer, M. i G. Dunsire. (2013, str. 182–192), i infrastrukturu za podršku objavljivanja skupova elemenata, Open Metadata Registry (B.g.), <http://metadataregistry.org/>.

⁷ Više o tome vidjeti na: IFLA. BCM Review Group. Working Group on FRBR/CRM Dialogue (2018).

značajno utjecala na definiranje i strukturiranje novog IFLA-inog modela *IFLA Library Reference Model* (IFLA LRM), koji zamjenjuje prethodna tri: FRBR, FRAD (*Functional Requirements for Authority Data*) i FRSAD (*Functional Requirements for Subject Authority Data*).

2.2 IFLA LRM

IFLA Library Reference Model: A Conceptual Model for Bibliographic Information usvojen je u kolovozu 2017., a izradili su ga Pat Riva (Kanada), Patrick LeBœuf (Francuska) i Maja Žumer (Slovenija), članovi Uredničkog odbora za objedinjavanje Grupe za pregled FRBR-a (Riva, Le Bœuf i Žumer, 2017). Model IFLA LRM razvijen je metodologijom entitet-odnos, kao i prethodna tri, ali je proširen hijerarhijskim modeliranjem „je“ (*isA*). U tom smislu, model definira, kao i CIDOC CRM, najviši pojam u hijerarhiji entiteta, LRM-E1 Res (*Res*) – „bilo koji entitet u univerzumu o kojem je riječ“, dok su njih osam na drugoj, a dva na trećoj hijerarhijskoj razini (Slika 3).⁸ Ovakvo modeliranje entiteta omogućuje jednostavnost i sažetost prikaza „bibliografskog univerzuma o kojem je riječ“, tj. omogućuje da se ono što je zajedničko svim entitetima iskazuje na najvišoj hijerarhijskoj razini i to vrijedi za sve entitete na drugoj i idućim razinama, a ono što je specifično za pojedini entitet na nižoj razini iskazuje se na toj razini i vrijedi samo za taj entitet. Takav se način modeliranja primjenjuje kako za entitete tako i za njihove attribute i odnose. Na primjer, atribut entiteta *res* LRM-E1-A2 Napomena (*Note*) valjan je za sve entitete definirane u modelu, ali atribut LRM-E7-A1 Struka / Zanimanje (*Profession / Occupation*) entiteta LRM-E7 Osoba (*Person*), valjan je samo za taj i niti jedan drugi entitet. Nadalje, odnos između entiteta *res*, LRM-R1 RES ‘je povezan s (*is associated with*)’ RES iskazan je na prvoj, najopćenitijoj razini, dok je odnos npr. LRM-R2 DJELO ‘je realizirano kroz (*is realized through*)’ IZRAZ, kao i svi ostali odnosi u modelu, iskazan na drugoj razini i valjan je samo za taj odnos između entiteta.

Drugi važan razlog uvođenja entiteta na najvišoj razini je da se time omogućuje mapiranje odnosno pridruživanje skupova elemenata, a time i interoperabilnost s modelima drugih zajednica odnosno domena, ali prvenstveno pridruživanje ili usklađivanje (*alignment*) skupova elemenata s primjenama modela unutar knjižnične zajednice, kao što su skupovi elemenata ISBD-a ili pojedina nacionalna katalogna pravila.

⁸ Ovdje se koristi prijevod IFLA LRM-a na hrvatski koji je u postupku redakcije. Prevoditeljice su Mirna Willer i Ana Barbarić, a stručnu redakciju radi Tinka Katić. Prijevod će objaviti Hrvatsko knjižničarsko društvo 2019.

Table 4.1 Entity Hierarchy

Top Level	Second Level	Third Level
LRM-E1 Res		
--	LRM-E2 Work	
--	LRM-E3 Expression	
--	LRM-E4 Manifestation	
--	LRM-E5 Item	
--	LRM-E6 Agent	
--	--	LRM-E7 Person
--	--	LRM-E8 Collective Agent
--	LRM-E9 Nomen	
--	LRM-E10 Place	
--	LRM-E11 Time-span	

Slika 3: IFLA LRM, hijerarhijska struktura entiteta kao klasa i potklasa definiranih u modelu (Riva idr., 2017, str. 19)

Naime, premda model definira 11 entiteta, 37 atributa entiteta i 36 odnosa između entiteta, i premda su oni iskazani na opći, apstraktan način, model omogućuje da se u njihovoj primjeni definiraju pojedinosti na dosljedan i razumljiv način dodatnim profinjnjem (*refinement*) ili granuliranjem. Na primjer, ako bi u određenoj primjeni bilo potrebno iskazati entitete kao što su *obitelj*, *skupina koja koristi zajednički pseudonim*, *korporativno tijelo*, *događaj*, moguće je dodatno granulirati entitet LRM-E8 Kolektivni agent (*Collective Agent*) i definirati ih na četvrtoj razini, vodeći računa o općim načelima modeliranja unutar IFLA LRM-a. Za entitet LRM-E4 Pojavni oblik (*Manifestation*) model definira šest atributa: LRM-E4-A1 Kategorija nositelja (*Category of carrier*), LRM-E4-A2 Opseg (*Extent*), LRM-E4-A3 Ciljana publika (*Intended audience*), LRM-E4-A4 Podatak o pojavnom obliku (*Manifestation statement*), LRM-E4-A5 Uvjeti pristupa (*Access conditions*) i LRM-E4-A6 Prava korištenja (*Use rights*). Očito da prema važećem standardu ISBD navedeni atributi nisu dovoljni za opis građe, tj. ne obuhvaćaju sve elemente podataka koje ISBD propisuje, stoga će biti potrebno da pojedina primjena dalje profini određeni atribut, posebno LRM-E4-A4 Podatak o pojavnom obliku.⁹

⁹ Vidjeti nacrt usklađivanja skupova elemenata ISBD i IFLA LRM: *Alignment of the ISBD element set with the IFLA LRM element set* (IFLA ..., 2017a). Izvor više nije dostupan, tj. povučen je nakon rasprave u kolovozu 2018., ali je dostupan izvještaj, *Report of the task group for the analysis of the alignment and impact of IFLA LRM on ISBD* (IFLA ..., 2017b). Ta će dokumentacija poslužiti ISBD Review Group u radu na reviziji ISBD-a koja je započela 2018., vidjeti: IFLA ISBD Review Group. *Complete revision of IFLA's International Standard Bibliographic Description* (IFLA ..., 2018).

Taj je atribut, naime, definiran vrlo općenito kao „Podatak koji se pojavljuje u primjerima *pojavnog oblika* i koji se smatra značajnim za korisnike kako bi razumjeli na koji način izvor predstavlja samog sebe“, uz napomenu o obuhvatu: „Atribut *podatak o pojavnom obliku* podatak je koji se uobičajeno preuzima s jednog ili više izvora, a nalazi se na primjercima *pojavnog oblika*. Pravila preuzimanja propisana su svakom primjenom“. Primjeri uključuju sve od pojedinih elemenata podataka opisa do pojedinačnih skupina ISBD-a, a u konačnici mogli bi uključiti i sve skupine koje udovoljavaju definiciji atributa, tj. one koje sadrže podatke preuzete s predložka.

Isto tako, ako je definicija, tj. semantika odnosa suviše općenita za pojedinu primjenu, odnos se može profiniti ili granulirati na niže razine, pri čemu je potrebno voditi računa da bude obuhvatna za semantike svih niže definiranih odnosa. Na primjer, definicija odnosa LRM-R22 DJELO ‘je transformacija (*is a transformation of*)’ DJELO je:

Ovaj odnos označuje da je novo *djelo* nastalo zbog promjene opsega ili uredničke politike (kao kod serijskih publikacija ili agregirajućih *djela*), žanra ili književnog oblika (dramatizacija ili promjena književnog oblika u prozu), publike kojoj je djelo namijenjeno (preradba za djecu) ili stila (parafraza, imitacija, parodija) prethodnog *djela*.

Odnos transformacije u određenoj se primjeni može profiniti na četiri odnosa treće razine na kojima se svaki pojedini primjer odnosa definira zasebno, npr. promjena opsega ili uređivačke politike, promjena žanra ili književnog oblika itd., a dodatno i na četvrtu razinu kao bi se izrazili složeni odnosi npr. kod promjene naslova serijskih jedinica građe kao što su nastavak, nadomještanje, preuzimanje, ili pak vrsta promjene žanra ili književnog oblika nekog *djela*, kao što je preradba u specifični žanr ili književni oblik.¹⁰

Objašnjenje objavljeno uz naslov da je dokument „[d]efinicija konceptualnog referentnog modela kao okvira za analizu neadministrativnih metapodataka koji se odnose na knjižnične izvore“ upućuje da se model ne bavi podacima koji se često pohranjuju u informacijskim sustavima, a vezani su uz poslovanje ili druge vrste usluga koje daju knjižnice, npr. podaci o autorima čija se građa posuđuje, a potrebni su za njihovo ostvarivanje autorskog prava. Ovoj kategoriji pripadaju i slučajevi priveza, *primjeraka (items)* koji su agregirani u cjelinu nakon objavljivanja, a koji su nastali kroz životni ciklus tih *primjeraka* iz najrazličitijih razloga. Osim priveza spojenih u takozvane „umjetne“ zbirke („*artificial*“ *collections*)

¹⁰ Više o detaljnom opisu modela IFLA LRM vidjeti u Willer (2018).

česte u staroj i rijetkoj građi, primjeri za to su i zbirke npr. sitnog tiska ili bilo koje druge vrste građe skupljane prema temi, mediju ili kojem drugom kriteriju, česte u baštinskim ustanovama. Za rješavanje takvih problema opisa može se pribjeći proširenju modela IFLA LRM u okviru njegova definiranja kao objektno orijentiranog u daljnjoj harmonizaciji s CIDOC CRM-om¹¹ ili pak novom, konceptualnom modelu arhivističke zajednice *Records in contexts* (RiC).

2.3 RiC

Unatoč tomu što je *Records in contexts: a conceptual model for archival description*¹² (*Records in contexts*, 2016) objavljen kao nacrt 2016. i još nije objavljena standardna verzija, njegova utemeljenost u teorijskim spoznajama, postojećim normama i praksama ukazuje na to da je model stabilan i može se razmatrati njegova primjena – u našem slučaju na kataložna pravila za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima.¹³ Model obuhvaća podatke koji se tradicionalno pohranjuju u obavijesnim pomagalima prema međunarodnim normama ISAD(G), ISAAR(CPF), ISDF i ISDIAH (2009),¹⁴ koristi metodologiju relacijskog modeliranja definiranjem entiteta, svojstava (atributa) entiteta i njihovih odnosa na semantičkoj razini skupova elemenata, a na sintaktičkoj tehnologiju semantičkog *weba* (RDF). U odnosu na načela arhivističkog opisa, model polazi od koncepta provenijencije i njezina dva aspekta – poštivanja fonda (*Respect des fonds*) i poštivanja izvornog reda (*Respect for original order*), koji su međutim doživjeli značajne kritike kako u teorijskom tako i u praktičnim smislu. Oba se načela vide kao retrospektivna, ona se tiču arhiviranja, a u suvremenim uvjetima u kojima arhivi trebaju reorganizirati svoje usluge, potrebno je gledati i stvaranje i korištenje zapisa – fokus treba biti na neposrednoj, odnosno trenutačnoj potrebi osobe ili skupine osoba. Time fondovi i njihov interni red nisu statični, nego su u stanju nastajanja (*state of becoming*) (*Records in contexts*, 2016, str. 4–6). U takvom viđenju „arhivističkog univerzuma“, model promovira odmak od „jedinica

¹¹ U okviru daljnje suradnje na harmonizaciji modela IFLA LRM i CIDOC CRM, tj. prema definiranju IFLA LRM-a kao objektno orijentiranog, raspravlja se o uvođenju u IFLA LRMoo klase/entiteta modela PRESSoo Z7 Storage Unit, „unique combinations of instances of E18 Physical Thing that are bound together, or otherwise physically united, for the sake of preservation, and are communicated to library users as single, indivisible units“; vidjeti PRESSoo (2016) i raspravu na temu priveza (*bound-withs*) u: Riva, P. (2018).

¹² Detaljan prikaz modela RiC koji su članovi ICA skupine eksperata za arhivistički opis pripremili za predstavljanje na Kongresu ICA-e u Seoulu 2016., vidjeti u: International council on archives experts group for archival description (2016).

¹³ Za značajne primjedbe na model vidjeti: InterPARES Trust. *Comments on „Records in Context“* (InterPARES ..., 2016).

¹⁴ ISAD(G): opća norma za opis arhivskoga gradiva (2001), ISAAR(CPF): zapis za pravne i fizičke osobe te obitelji (2006), ISDF: opis funkcija i ISDIAH: opis ustanova s arhivskim gradivom (2009).

opisa“ (*unit of description*) ISAD(G)-a, koji podrazumijeva da se pojedinačni zapisi (*records*) i agregacije zapisa (*aggregates of records*) mogu svaki opisati na isti način i, implicitno, da su oni iste stvari (*the same kind of things*). Nasuprot tomu, RiC pojedinačne zapise i agregacije zapisa tretira kao različite vrste stvari (*distinct kind of things*), i premda oni mogu dijeliti ista svojstva, način na koji se trebaju opisati nije isti. Time što se s njima postupa kao s različitim vrstama stvari, stvorenima u različito vrijeme i u različite svrhe, opis postaje „nedvojbena i jasan“. Višerazinski opis ISAD(G)-a, koji se temelji na hijerarhijskom obliku, ustupa tako mjesto višedimenzionalnom opisu koji karakterizira oblik grafa ili mreže (Records in contexts, 2016, str. 9–11).

RiC definira 14 entiteta, 69 svojstava (*properties*) tih entiteta i 792 odnosa (*relations*) između entiteta, pri čemu su neka svojstva i odnosi definirani kao svojstveni samo određenim skupinama entiteta, dok su za većinu entiteta definirana specifična svojstva i odnosi. Temeljni entiteti modela su RiC-E1 Zapis (*Record*), RiC-E2 Sastavnica (*Record Component*) i RiC-E3 Skup zapisa (*Record Set*), te entitet RiC-E4 Agent (*Agent*), koji je definiran na ovoj najopćenitijoj razini bez daljnjeg razlaganja kao u IFLA LRM-u. Tako je RiC-E3 Skup zapisa, koji nas zanima radi rješenja modeliranja opisa zbirke, definiran kao „Jedan ili više Zapisa koje je intelektualno skupio određenog Datuma, neki Agent, bez obzira gdje se Zapisi nalaze i bez obzira na zajednička svojstva i odnose koji mogu postajati među njima.“ U Napomeni o opsegu entiteta dalje stoji: „U određenom kontekstu, neki Agent (administrator, upravitelj zapisima, arhivist, krajnji korisnik itd.) odabire članove Zapisa u Skup zapisa na osnovi zajedničkog jednog ili više svojstava, ili zajedničkog jednog ili više Odnosa. Grupiranje Zapisa ima jednu ili više svrha koje su karakteristične za kontekst Agent.“ Odnosi između RiC-E1 Zapisa i RiC-E3 Skupa zapisa su odnosi asocijacije i odnos članstva, između RiC-E3 Skupa zapisa i RiC-E3 Skupa zapisa su odnosi asocijacije, članstva, prethodnika i nastavljača, a odnosi između RiC-E3 Skupa zapisa i RiC-E4 Agent su odnosi nositelja prava, ima predmet (*has subject*), asocijacije, imatelja, upravljanja, vlasništva, akumulacije, sređivanja, sakupljanja, stvaranja itd. Definicija odnosa, njih 792, ukazuje na vrlo razrađen i time specijalizirani model – većina je odnosa iskazana u sadašnjem i prošlom vremenu, dok su svi odnosi zasebno iskazani u oba smjera, od entiteta domene do entiteta dosega i obrnuto. Koncept Skupa zapisa, kao i odnosi koji govore o životnom ciklusu Zapisa i samog Skupa zapisa, ne samo da su značajni za modeliranje opisa arhivskoga gradiva u njihovom dinamičnom kontekstu (*event-aware modelling*), nego omogućuju primjenu i na modeliranje opisa knjižnične i muzejske građe.

3 **Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima: svrha, cilj, načela i struktura**

U nastavku teksta prikazat će se koncepcija novog *Pravilnika*, koja je uvelike određena opisanim modelima i primjenjuje mnoga njihova rješenja u nastojanju da organizaciju informacija u baštinskim ustanovama uskladi i prilagodi novom tehnološkom okruženju. Upravo nove mogućnosti pretraživanja, razmjene i povezivanja podataka pridonose međusobnom zbližavanju baštinskih zajednica, koje prepoznaju zajedničke ciljeve i rade na usklađivanju standarda kako bi uz što manje troškove povećale dostupnost svojih podataka kroz skupne kataloge, portale, *web* servise i druge mrežne usluge. Iz toga proizlaze dva temeljna zahtjeva kojima mora udovoljiti novi *Pravilnik*. Prvi je zahtjev prilagodba kataložnih pravila tehnologiji povezanih otvorenih podataka (*linked open data*), pri čemu se ne smije izgubiti iz vida i mogućnost funkcioniranja u drugim tehnološkim okruženjima. Drugi zahtjev nalaže da se predmet opisa jednoznačno identificira bez obzira na to tko ga je, kada i gdje opisao, ali i da se pritom očuva specifičan kontekst u kojemu taj predmet sagledava određena zajednica ili ustanova, odnosno njezini korisnici. Naime, s novim tehnološkim uvjetima javlja se i nova funkcija kataloga: on se prvenstveno promatra kao *posrednik* u pridruživanju podataka koji potječu iz različitih baštinskih zajednica, a opisuju entitete – objekte, osobe, organizacije, mjesta, događaje itd. – koji su im svima zajednički (Lagoze, 2000).

Jedan od ključnih uvjeta funkcioniranja takvog kataloga jest mogućnost jednoznačne identifikacije jedinice građe i drugih entiteta koji su s njom povezani, bez obzira na mjesto i kontekst čuvanja. Poznato je da se u arhivima, knjižnicama i muzejima često prikuplja, obrađuje i pohranjuje ista vrsta građe, npr. plakati, fotografije, zemljovidi, videosnimke itd. (Semlič Rajh, Šauperl, Knez i Kerec, 2014). Međutim, kontekst ustanove u kojoj je građa smještena, uključujući uobičajene radne procese i standarde, ali i temeljno obrazovanje stručnjaka koji opisuje građu (npr. je li povjesničar umjetnosti ili arhivist), može dovesti do značajnih odstupanja u shvaćanju i opisu iste jedinice građe (Štefanac, 2013). Opisi se ponekad mogu razlikovati u mjeri da otežavaju identifikaciju i pronalaženje građe ili integraciju podataka o građi u zajedničkim servisima, agregatorima i sl. Stoga je osnovna zadaća *Pravilnika* definirana na sljedeći način: (1) utvrditi skup zajedničkih entiteta koji su predmet interesa svih baštinskih zajednica i (2) utvrditi pravila za opis i pristup koja će u najvećoj mogućoj mjeri biti orijentirana na vrstu građe, a ne ustanovu u kojoj se građa nalazi.

Pritom je odlučeno da će *Pravilnik*, uz deskriptivnu katalogizaciju, obuhvatiti i neke aspekte sadržajne katalogizacije. *Pravilnik* se neće baviti pravilima izrade predmetnih sustava, tezaurusa, klasifikacija i drugih nadziranih rječnika, ali će uključivati odredbe koje se tiču njihove primjene: objasniti će npr. osnove

sadržajne analize jedinice građe i definirati elemente opisa vezane uz tematiku jedinice građe, poput predmetne oznake, sažetka ili žanra. Nekoliko je razloga za uključivanje osnova sadržajne obrade u *Pravilnik*. Prvo, dok su u knjižnicama deskriptivna i sadržajna obrada tradicionalno razdvojeni radni procesi, u standardima drugih baštinskih zajednica oni su u mnogo većoj mjeri integrirani. Pravilnik namijenjen arhivima, a posebice muzejima, koji bi izostavio opis teme ili ikonografije s pravom bi se mogao smatrati nepotpunim. Drugo, spomenuti konceptualni modeli, uključujući IFLA LRM, također integriraju deskriptivni i sadržajni pristup, odnosno ukazuju na trend cjelovitog pristupa u suvremenoj organizaciji informacija.

3.1 Entiteti

U radu na *Pravilniku* konceptualni modeli podataka ponajprije su se koristili u prepoznavanju entiteta koji su predmet zanimanja sviju baštinskih zajednica. Takvi su entiteti, kako je ranije pokazano, u modelima uvijek definirani na višem stupnju hijerarhije, čime se stvara temelj za usporedbu, pridruživanje i „spora-zumijevanje“ s drugim zajednicama i domenama. Analizom modela IFLA LRM, CIDOC CRM i RiC utvrđena su četiri osnovna entiteta koji se identificiraju i opisuju u katalozima i drugim informacijskim sustavima: *jedinica građe*, *agent*, *mjesto* i *vremenski raspon*.¹⁵ Ovi zajednički entiteti nazvani su u *Pravilniku jedinicama opisa*, budući da svaki od njih predstavlja logički fokus opisnih podataka. Jedinica opisa može se, u kontekstu modela, shvatiti kao potklasa vršnog entiteta kao što su LRM-E1 Res ili E1 CRM Entitet, ili pak općeg entiteta koji uključuje sve ideje, pojmove, materijalne objekte, događaje itd., kao što je RiC-E14 Koncept/Stvar (*Concept/Thing*). Valja napomenuti i da se izdvojeni entiteti nužno ne podudaraju u potpunosti opsegom i nazivom u svim modelima. Primjerice, LRM-E6 Agent u modelu IFLA LRM odgovara entitetu E39 Akter (*Actor*) u CIDOC CRM-u. IFLA LRM ne poznaje jedinicu građe, nego kao entitete definira njezine aspekte: LRM-E2 Djelo, LRM-E3 Izraz, LRM-E4 Pojavni oblik i LRM-E5 Primjerak. Ni RiC, kao što je rečeno, ne poznaje koncept jedinice građe, nego kao entitete izdvaja različite vrste jedinice građe s obzirom na razinu opisa: RiC-E1 Zapis, RiC-E2 Sastavnicu i RiC-E3 Skup zapisa. U *Pravilniku* je to riješeno primjenom načela funkcionalne granularnosti, prema kojemu je svaku jedinicu građe moguće opisati u onom aspektu koji se smatra značajnim za korisnika. Detaljnije će o tome biti riječi u nastavku teksta.

¹⁵ Ime ili naziv je također entitet koji se u nekom obliku susreće u svim modelima. Međutim, njegovo je postojanje u *Pravilniku* implicitno sadržano u samim pravilima o odabiru i načinu navođenja pojedinih podataka (npr. varijantnog naslova djela ili usvojenog oblika imena osobe).

Jedinica građe definirana je, dakle, kao materijalni ili nematerijalni objekt nastao djelovanjem čovjeka ili prirode, koji ima društveni, povijesni, znanstveni, kulturni i/ili umjetnički značaj, što ga čini predmetom prikupljanja, pohrane, obrade, komuniciranja i zaštite u arhivima, knjižnicama i muzejima. Agent je osoba ili skupina osoba odgovornih za djelovanje koje ima ili je imalo učinak na jedinicu građe. Takvo djelovanje podrazumijeva klasični koncept autorstva, ali i druge aktivnosti poput prikupljanja (zbirke), izdavanja (npr. knjige ili časopisa), proizvodnje (npr. uporabnog predmeta), transformacije (npr. romana u film), izvedbe (glazbenog djela), determinacije (prirodnog objekta), vlasništva nad materijalnim ili intelektualnim aspektom jedinice građe itd. Podvrste *agenta* su *osoba* i *kolektivni agent* s daljnjim podvrstama *korporativno tijelo*, *skupina/grupa* i *obitelj*. Mjesto je upravno-teritorijalno (društveno-geografsko) ili prirodno (fizičko-geografsko) područje na Zemlji ili izvan nje. *Vremenski raspon* je odsječak u vremenu koji ima određeni početak, tijek i kraj.

3.1.1 Aspekt i razina opisa jedinice građe

Najveći dio *Pravilnika* bavi se odredbama za opis i pristup jedinici građe. Jedinica građe (*resource*) jedan je od osnovnih pojmova svakog pravilnika za katalogizaciju, ali i pojam koji je u bibliografskoj teoriji već desetljećima prepoznat kao proturječan. Dovoljno se prisjetiti brojnih teorijskih prijepora i dvojbi o tome je li primarni zadatak kataloga opisati „literarnu jedinicu“ (apstraktno djelo) ili „bibliografsku jedinicu“ („izdanje u ruci“) (Lubetzky, 2001; Verona, 1959), odnosno pokušaja klasifikacije sadržajnih i materijalnih aspekata sadržanih u jedinici građe (Leazer i Smiraglia, 1999; Wilson, 1978). IFLA LRM to razrješava uvođenjem četiriju ravnopravnih i međusobno isključivih entiteta – *djelo*, *izraz*, *pojavni oblik* i *primjerak* – koji se mogu zasebno opisivati i međusobno povezivati. Međutim, proširenjem predmeta opisa na sve vrste kulturnih i prirodnih objekata situacija se ponovo usložnjava. Koliko god predstavljali dobrodošlo rješenje u bibliografskoj domeni, entiteti IFLA LRM-a nisu u jednakoj mjeri korisni i primjenjivi na građu kod koje se idejni koncept ili sadržaj ne mogu jasno odvojiti od materijalnog nositelja. Većina muzeja, primjerice, prikuplja, čuva i izlaže građu upravo zbog unikatnog jedinstva sadržaja i oblika. Prema I. Maroeviću (Maroević, 1998), svaki predmet kulturne baštine određen je trima glavnim svojstvima: materijalom, oblikom i značenjem. Njihov udio u vrijednosti i interpretaciji predmeta nije uvijek podjednak. Maroević tumači da je kod većine knjižnične građe najvažnije značenje (sadržaj), koje se može odvojiti od oblika i materijala (npr. knjiga se može mikrofilmirati, analogna snimka digitalizirati itd.), dok su kod arhivskog gradiva bitni značenje (sadržaj) i materijal, a važnost muzejskih predmeta sastoji se u jedinstvu svih triju svojstava. Premda treba naglasiti da i CIDOC CRM razdvaja entitete vezane uz konceptualni i materijalni

aspekt građe (npr. E19 *Physical Object*, E28 *Conceptual Object* itd.), model *djelo-izraz-pojavni oblik-primjerak* svakako je bliži praksi knjižnične nego arhivske i muzejske zajednice.

Upravo zbog toga, za razliku od npr. pristupa primijenjenog u revidiranom izdanju RDA (*Resource Description and Access*), hrvatski *Pravilnik* ne preuzima doslovno strukturu i nazivlje modela IFLA LRM. Umjesto toga, *Pravilnik* definira jedinicu građe kao bilo koji objekt od povijesnog, znanstvenog, kulturnog itd. značaja, a potom ističe da svaka jedinica građe može imati različite aspekte, od kojih se neki odnose na materijalna svojstva (npr. dimenzije ili masa), a drugi na intelektualni ili umjetnički sadržaj (npr. tema) ili način na koji je sadržaj iskazan (npr. jezik teksta, boja slike ili tonalitet skladbe). *Pravilnik* definira aspekte u skladu s modelom IFLA LRM (djelo, izraz, pojavni oblik i primjerak), navodeći primjere za svaki aspekt i ističući da opis jedinice građe mora sadržavati opis barem jednog aspekta. Također objašnjava koje promjene nalažu izradu novog opisa za djelo (npr. adaptacija, proširenje, nastavak itd. postojećeg djela), izraz (npr. prijevod teksta, promjena tonaliteta skladbe) itd.

Pravilnik nadalje utvrđuje da osim *aspekta* jedinice građe, pojedina ustanova ili katalogizator treba odlučiti na kojoj će razini identificirati i opisati jedinicu građe koja se sastoji od više sadržajnih i/ili fizičkih dijelova (npr. samo zbirku ili i pojedinačne komade u zbirci, samo glazbeni album kao cjelinu ili i pojedine skladbe na albumu itd.). S obzirom na razinu opisa, jedinica građe može biti zbirna, skupna, pojedinačna ili sastavnica. Ova podjela odgovara entitetima modela RiC, s time da je entitet RiC-E3 Skup zapisa dodatno razložen na zbirnu i skupnu jedinicu građe. *Zbirnim jedinicama građe* smatraju se različite vrste zbirci. *Skupne jedinice građe* sastoje se od više istovrsnih i/ili raznovrsnih fizičkih i/ili sadržajnih dijelova koji su zamišljeni i oblikovani ili proizvedeni kao cjelina. U sadržajnom smislu to su višedijelna djela, kompilacije, proširenja, neomeđena građa itd., dok u fizičkom smislu obuhvaćaju grupe predmeta (garniture, servise, parove itd.) ili izdanja koja se sastoje od više istih ili različitih materijalnih nositelja (npr. svezaka ili CD-a). Skupnim jedinicama građe pripadaju i arhivski fondovi, serije i predmetne cjeline. *Pojedinačne jedinice građe* su najmanje sadržajno ili fizički samostalne cjeline, a *sastavnice* njihovi sadržajno ili fizički nesamostalni dijelovi. Za potonje se najčešće ne izrađuje opis, premda je i to moguće ako se smatra korisnim zbog njihove jedinstvenosti ili značaja (npr. uvez, pečat, ex libris, vodeni znak i dr.). *Pravilnik* također preporučuje kada opisati jedinicu građe zbirno, skupno i pojedinačno. Međutim, konačna odluka ovisi o procjeni katalogizatora.

Svaki aspekt jedinice građe (djelo, izraz, pojavni oblik i primjerak) može razinom biti zbirni, skupni, pojedinačni ili sastavnica. Također, svaka jedinica građe, bez

obzira na kojoj razini, može se opisati kao djelo, izraz i pojavni oblik. Moguće kombinacije prikazane su u primjeru u Tablici 1.

Tablica 1: *Moguće kombinacije aspekta i razine opisa jedinice građe na primjeru djela J. R. R. Tolkiena*

	Djelo	Izraz	Pojavni oblik	Primjerak
Zbirna jedinica građe	romani i pripovijesti J. R. R. Tolkiena	antologija romana i pripovijesti J. R. R. Tolkiena	listovi i svesci s rukopisnim verzijama romana i pripovijesti J. R. R. Tolkiena	listovi i svesci s rukopisnim verzijama romana i pripovijesti J. R. R. Tolkiena pohranjeni u J. R. R. Tolkien Collection u Reynor Memorial Libraries, Sveučilište Marquette u Milwaukeeju
Skupna jedinica građe	roman J. R. R. Tolkiena <i>The Lord of the Rings</i> (izvorno sastavljen od tri dijela: <i>The Fellowship of the Ring</i> , <i>Two Towers</i> i <i>The Return of the King</i>)	roman J. R. R. Tolkiena <i>The Lord of the Rings</i> na engleskom jeziku; roman J. R. R. Tolkiena <i>Gospodar prstenova</i> na hrvatskom jeziku u prijevodu Zlatka Crnkovića	izdanje romana J. R. R. Tolkiena <i>Gospodar prstenova</i> na hrvatskom jeziku u 3 sveska (Zagreb : Algoritam, 1995.–1996.)	izdanje romana J. R. R. Tolkiena <i>Gospodar prstenova</i> na hrvatskom jeziku u 3 sveska (Zagreb : Algoritam, 1995.–1996.), koje se nalazi u fondusu Hrvatskog centra za dječju knjigu
Pojedinačna jedinica građe	<i>The Fellowship of the Ring</i> , prvi dio romana J. R. R. Tolkiena <i>The Lord of the Rings</i>	<i>Prstenova družina</i> , prvi dio romana J. R. R. Tolkiena <i>Gospodar prstenova</i> na hrvatskom jeziku u prijevodu Zlatka Crnkovića	izdanje romana J. R. R. Tolkiena <i>The Lord of the Rings</i> na engleskom jeziku u jednom svesku (London : Harper Collins, 1993.); izdanje <i>Prstenove družine</i> J. R. R. Tolkiena u jednom svesku (Zagreb : Algoritam, 1995.)	primjerak izdanja <i>Prstenove družine</i> (Zagreb : Algoritam, 1995.) koji se čuva u Hrvatskom centru za dječju knjigu pod signaturom Z HC O TOLK g 1
Sastavnica	prvi odlomak prvog poglavlja <i>The Fellowship of the Ring</i> J. R. R. Tolkiena	prvi odlomak prvog poglavlja <i>Prstenove družine</i> J. R. R. Tolkiena na hrvatskom jeziku u prijevodu Zlatka Crnkovića	42. stranica sveska <i>Prstenove družine</i> (Zagreb : Algoritam, 1995.)	42. stranica sveska <i>Prstenove družine</i> (Zagreb : Algoritam, 1995.) koji se čuva u Hrvatskom centru za dječju knjigu pod signaturom Z HC O TOLK g 1

Upravo odluka o tome koji će se aspekt jedinice građe identificirati i opisati i na kojoj razini – što ovisi o potrebama korisnika, naravi građe, vrsti i veličini ustanove ili zbirke i drugim uvjetima – čini temelj organizacijskog sustava kako ga postavlja *Pravilnik*. Za razliku od *Pravilnika* E. Verona, gdje je temelj organizacijskog sustava bilo autorstvo – tj. utvrđivanje koji će autor biti odabran kao odrednica glavne kataložne jedinice, što je bio glavni mehanizam organizacije abecednog autorskog kataloga – ovdje je fokus na utvrđivanju aspekta i razine jedinice građe. O njima ovisi kojim će se skupom elemenata jedinica građe opisati i koji će se odnosi uspostaviti prema drugim jedinicama opisa – agentima, mjestima i vremenskim rasponima. To je u skladu sa suvremenom tehnološkom sredinom koja omogućuje da se opisu pristupi putem više pristupnica (za razliku od koncepta jedinstvene odrednice) i da se podaci, umjesto okupljanja u zapisu pod jedinstvenom odrednicom, međusobno povezuju u grafove i mreže u okruženju semantičkog *weba*.

3.2 Elementi opisa

Svaka jedinica opisa opisuje se pomoću njoj svojstvenih kategorija podataka koje se nazivaju elementima opisa ili podatkovnim elementima. Za jedinicu građe to su npr. naslov, dimenzije, materijal, boja itd., za osobu datum rođenja, zanimanje ili područje djelovanja, za mjesto geoprostorni podaci itd.

U *Pravilniku* E. Verona, kao i u Međunarodnom standardnom bibliografskom opisu (*International standard bibliographic description*, ISBD), elementi opisa jedinice građe organizirani su u veće sadržajne cjeline – skupine. Međutim, struktura prema skupinama ISBD-a u novom je *Pravilniku* odbačena iz nekoliko razloga. Prvo, pravilnik čiji doseg nadilazi knjižničnu zajednicu morao je obuhvatiti i elemente opisa izvan bibliografskog standarda. Uz ISBD, kao izvori za *Pravilnik* poslužili su standardi *Categories for the description of works of art* (2016), *Cataloging cultural objects* (2006), *Spectrum* (2017), Međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva (*General international standard archival description*, ISAD(G) (2001)), Međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji (*International standard archival authority record for corporate bodies, persons and families*, ISAAR(CPF)) i Međunarodna norma za opis ustanova s arhivskim gradivom (*International standard for describing institutions with archival holdings*, ISDIAH, 2009)). Rječnikom informacijskih sustava, moglo bi se reći da *Pravilnik* predstavlja svojevrstan aplikacijski profil koji je složen iz navedenih standarda. Bibliografski opis nadopunjen je elementima koji se koriste za zbirni opis, kao i opis muzealiziranih kulturnih i prirodnih objekata. Ovaj segment rada na *Pravilniku* zahtijevao je znatne napore u analizi, usporedbi i pridruživanju značenja elemenata iz različitih standarda.

Drugi razlog napuštanja skupina ISBD-a kao glavnog kriterija organizacije sadržaja u *Pravilniku* jest već ranije spomenuti fokus na podatke, a ne cjeline podataka poput zapisa ili skupina. Temeljnu jedinicu više ne predstavlja zapis, nego se podaci o jedinicama građe i drugim entitetima mogu organizirati u različite oblike zapisa, uključujući i one koji nisu pohranjeni u bazama podataka nego se generiraju i prikazuju korisniku u realnom vremenu. U knjižničnim je katalozima, primjerice, uobičajeno organizirati podatke u bibliografske i autorizirane zapise, pri čemu prvi okupljaju deskriptivne podatke o jedinici građe, a potonji služe nadzoru nad različitim oblicima imena i naziva jedinice građe i drugih entiteta koji su s njom povezani. Moguće je, međutim, zamisliti i da se podaci o jedinici građe, umjesto u bibliografskom zapisu, relacijski organiziraju u više samostalnih zapisa od kojih svaki predstavlja jedan aspekt jedinice građe prema modelu IFLA LRM. Moguće je također zamisliti da se opis osobe sastoji od više zasebnih, međusobno povezanih zapisa koji predstavljaju različite identitete pod kojima se ta osoba javlja u svom javnom djelovanju (npr. pravo ime i pseudonim). Moguće je, najzad, zamisliti i tehnološki manje sofisticirano okruženje gdje su svi podaci o jedinici građe, osobi odgovornoj za njezin nastanak, različitim entitetima ili oblicima imena te osobe itd., okupljeni u jednom jedinom zapisu. U *Pravilniku* je način okupljanja podataka najvećim dijelom ostavljen na izbor pojedinih zajednicama ili ustanovama u skladu sa specifičnim potrebama, tehnološkim mogućnostima ili naprosto tradicijom. U prikazu bibliografskih podataka tako se i dalje preporučuju sintaksa i interpunkcijski obrasci ISBD-a, ali oni nisu obvezujući za sve i ne čine dio glavnog teksta *Pravilnika* nego će biti navedeni kao jedan od dodataka *Pravilniku*. Uostalom, mnogi *online* katalozi u prikazima u korisničkom sučelju već dulje vrijeme ne slijede sintaksu ISBD-a, nego prikaz zapisa „prema ISBD-u“ eventualno nude kao mogućnost uz druge vrste prikaza.

Koji je kriterij, dakle, primijenjen u organizaciji *Pravilnika*? Elementi su i dalje organizirani u poglavlja koja obuhvaćaju logičke cjeline opisa (npr. *Identifikacija jedinice građe*, *Materijalni opis jedinice građe*, *Tematika jedinice građe*, *Identifikacija i opis agenta* itd.), budući da je to načelo prisutno u svim standardima na kojima se temelji *Pravilnik*. U *Spectrumu* se, primjerice, takve cjeline nazivaju „informativskim skupinama“ (*information groups*) i definirane su kao „skupovi povezanih informativskih jedinica“, koji opisuju određeni aspekt nekog predmeta, kao i druge entitete povezane s predmetom (*Spectrum* 5.0, 2017). ISAD(G) pak takve cjeline naziva „područjima“, npr. *Područje identifikacije* ili *Područje sadržaja i ustroja* (ISAD(G), 2001). Međutim, u *Pravilniku* poglavlja ne slijede doslovno skupine ISBD-a, *Spectruma*, ISAD(G)-a ili kojeg drugog standarda, nego su organizirana na analogan način.

Elementi se u poglavljima redaju redosljedom koji donekle prati uobičajeni proces opisa (npr. preuzimanje podataka navedenih na građi, identifikacija vrste

građe, određivanje naslova itd.). No redosljed elemenata u poglavljima ni na koji način ne uvjetuje redosljed postupaka opisa ili prikaza podataka u određenom informacijskom sustavu, budući da je to stvar izbora i mogućnosti pojedine ustanove ili zajednice. Ne treba isticati da je moguća i drugačija logika svrstavanja elemenata u određena poglavlja, no raznolikost mogućih gledišta tipično je svojstvo svakog postupka klasifikacije. Postojeća organizacija, nadamo se, trebala bi udovoljiti većini logičkih i pragmatičnih zahtjeva opisa građe. Usto, zahvaljujući dostupnosti *Pravilnika* u *online* izdanju, elementi opisa i pripadajuće odredbe mogu se organizirati prema više kriterija. Premda je gore opisani pristup odbran kao primaran i ponuđen katalogizatoru u obliku glavnog izbornika, elementi se mogu filtrirati i prikazivati i prema entitetima modela IFLA LRM koji im služe kao domena ili doseg, prema svojstvima poput obveznosti ili ponovljivosti, kao i prema vrstama građe na koje se odnose. Moguće je, primjerice, izdvojiti samo elemente i odredbe koje se tiču pojavnog oblika, glazbe, digitalnih medija, neomeđene građe, prirodnih objekata, zbirne građe itd.

3.3 Kontekstualnost

Fokus na podacima kao samostalnim informacijskim jedinicama koje se prema potrebi kombiniraju u zapise olakšava pronalaženje, preuzimanje, povezivanje i integraciju podataka u različitim sustavima i u skladu je s postulatima semantičkog *weba*. Gledište prema kojemu se svaki podatak shvaća kao samostalna pristupnica više je uobičajeno u arhivima i muzejima nego u knjižnicama, gdje je katalogizacija tradicionalno usko vezana uz transkripciju podataka i njihovu međusobnu ovisnost unutar sintaktičkog iskaza kakav predstavljaju skupine ISBD-a. Stoga ne iznenađuje da „razbijanje“ takvih iskaza u samostalne podatke nije u knjižničarskoj zajednici ostalo pošteđeno kritika. U svojoj kritici RDA, primjerice, A. Petrucciani naziva takav pristup vježbom u formalizaciji konceptualnog modela, a ne istinskim profesionalnim alatom za organizaciju i predstavljanje kulturnih pojava:

[...] kad se od koncepata koji su određeni kontekstom, kao što je skupina 4 opisa prema načelima ISBD-a, rade popisi elemenata ili čak „ontologije“, postoji opasnost da se posve izgubi *razlika između riječi i stvari*, odnosno „mjesto izdavanja“ u smislu transkripcije jezičnog izraza u izvoru podataka i „mjesto izdavanja“ u smislu lokaliteta koji uistinu postoji i može se danas identificirati na Zemlji. [...] Ukupnost informacija koje čine bibliografski opis *nije* „skup podataka“, već, barem u svojim najvažnijim elementima, „diskurzivna“ struktura, ukratko *tekst*, pa makar krajnje strukturiran. A u svakom tekstu značenja su međuovisna i vezana uz kontekst. (Petrucciani, 2016, str. 131)

Kontekst podataka o kojemu govori Petrucciani moguće je, međutim, očuvati na više načina i kad se svaki podatak promatra samostalno. Prvo, premda podaci mogu biti pohranjeni zasebno, u prikazu ih je moguće povezivati u smislene nizove prema unaprijed utvrđenoj sintaksi. Cilj takve sintakse nije tek prezentacija nego upravo kontekstualizacija podataka. No, druge zajednice možda žele kontekstualizirati podatke na drugačiji način.

Nadalje, činjenica je da u *Pravilniku* i u praksi treba, kako upozorava Petrucciani, jasno razlikovati podatke koji se doslovno preuzimaju s jedinice građe (poput izraza *Vu Varasdinu* kojim je na knjizi označeno mjesto izdanja) i podatke koji se bilježe iz drugih izvora ili imaju funkciju nadziranih pristupnica (poput nadzirane pristupnice *Varaždin*, koja ujedno služi i kao poveznica na sve podatke u kojima se spominje grad Varaždin). Prvi primjer rezultat je primjene načela reprezentativnosti, odnosno zahtjeva da se jedinica građe primarno opiše onako kako se sama prikazuje, što povećava točnost opisa i olakšava identifikaciju. Drugi primjer proizlazi iz zahtjeva za stvaranjem sindetske strukture kataloga koja će omogućiti navigaciju, istraživanje i otkrivanje novih informacija. Razlika između transkripcije i bilježenja informacija, naglašena u RDA, u hrvatskom je *Pravilniku* iskazana još eksplicitnije – tako što je većina podataka koji se transkribiraju (glavni stvarni naslov, podatak o odgovornosti, brojevi i kronološki podaci o neomeđenoj građi, mjesto izdavanja, godina izdavanja itd.) izdvojena u zasebno poglavlje pod nazivom *Stvarni prikaz jedinice građe*. *Stvarni prikaz* označuje podatke koji se nalaze na jedinici građe i kojima se ona identificira ili opisuje samu sebe. Izraz je skovan po uzoru na sintagmu „načelo prikaza“ (*principle of representation*), koja predstavlja jedno od osnovnih kataložnih načela knjižnične zajednice (IFLA Cataloguing Section ..., 2016). *Stvarni prikaz* također se podudara s atributom *Podatak o pojavnom obliku* (*Manifestation statement*) u modelu IFLA LRM. Signature na muzejskim predmetima također se mogu smatrati stvarnim prikazom. Ovi podaci imaju ključnu ulogu u identifikaciji određenog pojavnog oblika (izdanja), ali ne služe samo za identifikaciju nego pokrivaju različite aspekte jedinice građe, od nastanka do odnosa s drugim entitetima. Možda bi bilo najprikladnije ustvrditi da služe kao jamstvo (*warrant*) za točnost podataka koji će se u opisu zabilježiti u obliku nadziranih pristupnica ili identifikatora i služiti kao poveznica s drugim podacima unutar i izvan kataloga, ispunjavajući posredničku ulogu koju Lagoze (2000) smatra glavnom zadaćom današnjih kataloga. U arhivima, a osobito u muzejima, takvi su podaci često rezultat istraživanja drugih izvora (stručne i referentne literature, komparativne građe itd.), dok se knjižnice primarno oslanjaju na samu jedinicu građe kao jamstvo točnosti podataka.

Za razliku od odredbi ISBD-a, koje često predstavljaju kombinaciju transkripcije i bilježenja, odredbe novog *Pravilnika* nalažu da se, uz nekoliko iznimaka, načelo

transkripcije strogo slijedi, što znači da se npr. tipografske pogreške neće ispravljati niti će se u uglatoj zagradi dodavati podaci preuzeti izvan jedinice građe. Potrebni ispravci i dopune preuzete iz drugih izvora iskazat će se u napomenama ili elementima koji služe kao usvojene nadzirane pristupnice. Na primjer, ispravan oblik naslova navest će se kao varijantni i/ili usvojeni naslov. Podatak o odgovornosti koji je utvrđen izvan jedinice građe bit će naveden kao odnos između djela i agenta (osobe, obitelji ili korporativnog tijela). Može se, dakle, ustvrditi da su apsolutno stvoreni preduvjeti za jasno *razlikovanje riječi i stvari* ili, točnije rečeno, različitih oblika *riječi* koje označuju iste *stvari*, ali s različitim ciljevima.

Kontekst je moguće očuvati i zahvaljujući tome što elementi opisa u *Pravilniku* imaju različite stupnjeve granulacije. Spomenuti „fokus na podacima“ ne isključuje da se, primjerice, čitava skupina ISBD-a promatra kao jedan jedini element podataka (*Podatak o izdavanju, proizvodnji i raspačavanju*) koji je pak sastavljen od pod-elemenata (*Naziv izdavača, Mjesto izdavanja, Usporedno mjesto izdavanja* itd.). Koja razina granularnosti će se odabrati u opisu, ovisi o specifičnim uvjetima poput vrste ustanove, vrste građe, veličine fonda ili dinamike priljeva građe. U svakom slučaju, element *Podatak o izdavanju, proizvodnji i raspačavanju* dopušta da se na „gruboj“ razini granulacije iskaže transkribirani podatak koji se zbog specifičnog konteksta ne želi ili ne može (npr. kod jezično povezanih izraza) „razlomiti“ u pojedine pod-elemente.

Govoreći o kontekstu, međutim, ne možemo se ograničiti samo na značenje podataka unutar određene sintakse. Odredbe *Pravilnika*, kako je rečeno, usmjerene su na jednoznačnu identifikaciju jedinice građe bez obzira na to gdje je pohranjena i opisana, no pritom se ne smije izgubiti iz vida specifičan kontekst unutar kojega svaka ustanova prikuplja, čuva, obrađuje i komunicira ili daje na korištenje svoju građu. Stoga *Pravilnik* propisuje koji su elementi opisa obvezni (kad su primjenjivi i/ili dostupni) kako bi se ista vrsta građe jednako opisivala u svim vrstama ustanova, dok drugi elementi nisu obvezni i mogu se uključiti u opis ovisno o određenom kontekstu. Na primjer, kopija istog arhitektonskog crteža može se zateći u arhivu, umjetničkom muzeju i knjižnici. U arhivu će se opis vjerojatno usredotočiti na povezivanje crteža (komada) s cjelinama poput dosjea i fonda kojima crtež izvorno pripada. Identificirat će se spisi unutar i izvan arhiva s kojima je crtež izvorno bio povezan, poput npr. građevinske dozvole, te kontekstualizirati njegov nastanak u sklopu djelatnosti određenog stvaratelja (npr. građevnog poduzeća, tvrtke koja je naručila i financirala projekt itd.). Umjetnički muzej bit će možda – uz vrijeme i mjesto nastanka – primarno zainteresiran za sadržaj i formalne aspekte crteža (npr. tehniku) kako bi ga se pripisalo određenom arhitektu ili dokazao utjecaj drugih arhitektonskih ostvarenja u njegovu nastanku. U knjižnici će se crtež povezati s knjigama, člancima i drugom građom u fundusu koja se bavi određenim arhitektom, arhitektonskim

razdobljem, lokalitetom itd. U nekom budućem zajedničkom sustavu ili servisu sve ove informacije mogu se povezati ili integrirati, a rezultat je opis jedinice građe koji objedinjuje različita motrišta i pruža korisniku cjelovitu sliku jedinice građe kao povijesnog i umjetničkog dokumenta. Preduvjet za to je, međutim, da se u arhivu, knjižnici i muzeju ova jedinica građe jednoznačno identificira kako bi se mogla prepoznati kao „ista“ bez obzira na različite elemente opisa u različitim ustanovama. To se prije svega postiže ujednačavanjem postupaka koji se odnose na identifikaciju: transkripciju podataka s jedinice građe, oblikovanje usvojenih naslova i drugih usvojenih imena, bilježenje dostupnih identifikatora (starih i novih inventarnih oznaka, urudžbenih brojeva spisa itd.). *Pravilnik* je, dakle, ponajprije usmjeren prema postizanju uvjeta za povezivanje i integraciju podataka iz različitih izvora.

4 Zaključak

Završetak rada na *Pravilniku* i objava prve standardne verzije očekuje se tijekom 2020. Potrebno je urediti i unijeti sadržaje koje je Stručni odbor projekta usvojio, a odnose se na identifikaciju i opis agenta, mjesta i vremenskog raspona te odnose između pojedinih entiteta. *Pravilnik* će usto sadržavati dodatke i pojmovnik. Dodaci bi trebali uključivati preporučenu sintaksu i interpunkciju za prikaz prema ISBD-u, popis preporučenih referentnih izvora za odabir i oblikovanje usvojenih imena (enciklopedija, leksikona, baza podataka itd.), popis usvojenih naslova za hrvatska anonimna djela, popise kratica i sheme za transliteraciju i transkripciju. Značajan dodatak bit će i tezaurus vrsta odgovornosti agenata prema jedinici građe, koji je izrađen u suradnji svih triju zajednica na temelju tezaurusa *Art & Architecture Thesaurus* i nadziranih popisa u formatima UNIMARC i MARC21.¹⁶ *Pravilnik* će sadržavati i cjelovite primjere opisa za različite vrste građe.

U sklopu edukacijskih materijala svim će korisnicima *Pravilnika* biti dostupni dokumenti u kojima su elementi *Pravilnika* pridruženi elementima opisa nacionalnih i međunarodnih standarda ISBD (2014), ISAD(G) (2001), ISAAR(CPF) (2006), ISDIAH (2009), CDWA (Categories ..., 2016), Spectrum (2017) i *Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja muzejske dokumentacije o muzejskoj građi* (podzakonski akt koji utvrđuje obvezne elemente opisa za građu u muzejima Republike Hrvatske). Elementi *Pravilnika* također će biti pridruženi poljima i potpoljima

¹⁶ Uz UNIMARC, od 2006. u dijelu hrvatskih knjižnica, uključujući integrirani sustav Nacionalne i sveučilišne knjižnicu u Zagrebu i knjižnica zagrebačkoga Sveučilišta, koristi se i format MARC21.

formata UNIMARC i MARC21, što će omogućiti ujednačenu primjenu *Pravilnika* u aktualnom okruženju.

S obzirom na zadane ciljeve – rješenja za ujednačenu identifikaciju i opis baštinske građe bez obzira na mjesto čuvanja, usuglašena terminologija (Vukadin, 2018) te prilagodba suvremenim tehnologijama organizacije podataka – metodologija izrade *Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima* čvrsto je utemeljena u konceptualnim modelima triju baštinskih zajednica, koji su i sami razvijani za interoperabilno okruženje semantičkog *weba*. Time je omogućeno da *Pravilnik* funkcionira kao skup uputa za praktičan rad na inventarizaciji, dokumentaciji i katalogizaciji građe u knjižnicama, arhivima i muzejima, ali i kao model podataka za izradu ili osuvremenjivanje informacijskih sustava, ontologija za objavljivanje, razmjenu i integraciju podataka o baštinskoj građi te pomoć pri pretraživanju različitih izvora podataka. Stoga budući razvoj *Pravilnika* svakako uključuje identifikaciju i objavljivanje njegovih elemenata kao otvorenih podataka u metapodatkovnom registru, kako bi se mogli koristiti u aplikacijama povezanih podataka. Predviđena je i izrada cjelovite ontologije koja će jasno pozicionirati elemente *Pravilnika* unutar logičke strukture konceptualnih modela. Na taj način nastoji se osigurati semantička interoperabilnost podataka koje stvaraju baštinske zajednice u Hrvatskoj s podacima iz drugih zajednica ili domena u širem okruženju, čime se pridonosi stvaranju zajedničkih globalnih mreža znanja.

Navedeni izvori

Barbarić, A. i Willer, M. (2010). Kakav nacionalni kataložni pravilnik trebamo?: preliminarno istraživanje. U M. Willer i S. Faletar Tanacković (ur.), *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture 13* (str. 110–134). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Cataloging cultural objects: a guide to describing cultural works and their images. (2006). Chicago: American Library Association. Dostupno 14. 11. 2018. na: http://cco.vrafoundation.org/index.php/toolkit/cco_pdf_version

Categories for the description of works of art. (2016). Los Angeles: J. Paul Getty Trust. Dostupno 14. 11. 2018. na: http://www.getty.edu/research/publications/electronic_publications/cdwa/

CIDOC Conceptual Reference Model (CRM) (version 6.2.1). (2015). B. k.: ICOM/CIDOC CRM Special Interest Group. Dostupno 5. 11. 2018. na: http://old.cidoc-crm.org/docs/cidoc_crm_version_6.2.1.pdf

Definition of FRBRoo: a conceptual model for bibliographic information in object-oriented formalism (version 2.4.). (2015). Haag: IFLA. Dostupno 5. 11. 2018. na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/FRBRoo/frbroo_v_2.4.pdf

IFLA. BCM Review Group. (2018). *Working group on FRBR/CRM dialogue* [mrežna stranica]. Haag: IFLA. Dostupno 5. 11. 2018. na: <https://www.ifla.org/node/928>

IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code. (2016). *Statement of International Cataloguing Principles (ICP)* (2016 edition with minor revisions, 2017). Haag: IFLA. Dostupno 15. 11. 2018. na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf

IFLA ISBD Review Group. (2017a). *Alignment of the ISBD element set with the IFLA LRM element set by the Task group for the analysis of the alignment and impact of IFLA LRM to ISBD, for the IFLA ISBD Review Group; Approved by the ISBD Review Group; Approved by the FRBR Review Group. Final draft*. Haag: IFLA. Dostupno 4. 9. 2018. na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/OtherDocumentation/isbd-lrm_alignment_v.1.3.1a.pdf. (Izvor više nije bio dostupan 5. studenoga 2018.)

IFLA ISBD Review Group. (2017b). *Report of the Task group for the analysis of the alignment and impact of IFLA LRM on ISBD*. Haag: IFLA. Dostupno 5. 11. 2018. na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/OtherDocumentation/isbd-lrm_alignment_report.pdf

IFLA ISBD Review Group. (2018, 30. 7.). *Complete revision of IFLA's International standard bibliographic description to start in 2018* [mrežna stranica]. Haag: IFLA. Dostupno 5. 11. 2018. na: <https://www.ifla.org/node/61873?og=54>

International council on archives experts group for archival description. (2016). *Records in contexts (RiC): an archival description draft standard*. Seoul: ICA Congress. Dostupno 5. 11. 2018. na: <https://www.ica.org/sites/default/files/session-7.8-ica-egad-ric-congress2016.pdf>

InterPARES Trust. (2016). *Comments on „Records in Context“*. Vancouver: InterPARES Trust. Dostupno 5. 11. 2018. na: https://interparestrustblog.files.wordpress.com/2016/12/interparestrust_comments_on_ric_final2.pdf

ISAAR(CPF): *međunarodna norma arhivističkog normiranog zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji* (Drugo izdanje). (2006). Zagreb: Međunarodno arhivsko vijeće. Dostupno 14. 11. 2018. na: <http://daz.hr/arhivske-norme-i-standardi/>

ISAD(G): *opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva* (Drugo izdanje). (2001). Zagreb: Međunarodno arhivsko vijeće. Dostupno 14. 11. 2018. na: <http://daz.hr/arhivske-norme-i-standardi/>

ISBD: *međunarodni standardni bibliografski opis*. (2014). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

ISDIAH: *međunarodna norma za opis ustanova s arhivskim gradivom*. (2009.) Zagreb: Hrvatski državni arhiv. Dostupno 14. 11. 2018. na: <http://daz.hr/arhivske-norme-i-standardi/>

Lagoze, C. (2000). Business unusual: how „event-awareness“ may breathe life into the catalog?. U *Bicentennial conference on bibliographic control for the new millennium, Washington, Library of Congress, November 15.–17. 2000*. Washington, DC: Library of Congress, Cataloging Distribution Service. Dostupno 15. 11. 2018. na: http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/lagoze_paper.html

Leazer, G. H. i Smiraglia, R. P. (1999). Bibliographic families in the library catalog: a qualitative analysis and grounded theory. *Library records and technical services*, 43(4), 191–212.

Lubetzky, S. (2001). *Writings on the classical art of cataloging*. Englewood: Libraries Unlimited.

Maroević, I. (1998). Fenomen kulturne baštine i definicija jedinice građe. U M. Willer i T. Katić (ur.), *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova* (str. 3–13). Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo.

Open metadata registry [mrežna stranica]. (B. g.). Dostupno 5. 11. 2018. na: <http://metadataregistry.org/>

Petruciani, A. (2016). RDA: un'analisi critica alla luce della teoria e della pratica della catalogazione. *JLIS.it*, 7(2), 109–162. doi: 10.4403/jlis.it-11784

PRESSoo: extension of CIDOC CRM and FRBRoo for the modelling of bibliographic information pertaining to continuing resources (Version 1.2). (2016). Haag: IFLA. Dostupno 5. 11. 2018. na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/PRESSoo/pressoo_v1.2.pdf

Projekt Izrada, objavljivanje i održavanje nacionalnog pravilnika za katalogizaciju. (2014). Dostupno 5. 11. 2018. na: <http://nkp.nsk.hr/>

Records in contexts: a conceptual model for archival description (consultation draft v0.1). (2016). B. k.: International council on archives, Experts group on archival description. Dostupno 5. 11. 2018. na: <https://www.ica.org/sites/default/files/RIC-CM-0.1.pdf>

Riva, P. (2018). *The IFLA Library Reference Model: lectio magistralis in library science*. Fiesole, Firenze: Casalini Libri. Dostupno 5. 11. 2018. na: <https://www.torrossa.com/resources/an/4302108>

Riva, P., Le Bœuf, P. i Žumer, M. (2017). *IFLA Library Reference Model: a conceptual model for bibliographic information*. Haag: IFLA. Dostupno 5. 11. 2018. na: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712.pdf

Semlić Rajh, Z., Šauperl, A., Knez, D. i Kerec, B. (2014). Plakati u arhivima, knjižnicama i muzejima: preporuke za usklađeni opis. U *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture 17* (str. 111–144). Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo. Dostupno 29. 9. 2019 na: <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/akm/article/view/3565/2075>

Spectrum 5.0. Appendix – Information requirements. Object information groups. (2017). London: Collections Trust. Dostupno 14. 11. 2018. na: <https://collectionstrust.org.uk/spectrum/information-requirements/object-information-groups/>

Štefanac, T. (2013). The conceptualization of archival material held in museums: a pilot study. U M. Willer i M. Tomić (ur.), *Summer school in the study of historical manuscripts: proceedings* (str. 281–294). Zadar: Sveučilište u Zadru.

Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa: završni izvještaj. (2004). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Verona, E. (1959). Literary unit versus bibliographical unit. *Libri*, 9(2), 79–104.

Vukadin, A. (2018). Pravilnik za opis i pristup građi u arhivima, knjižnicama i muzejima: usklađivanje nazivlja. U M. Willer i I. Prgin (ur.), *Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture 21* (str. 169–187). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Willer, M. (2018). IFLA LRM – IFLA in knjižnični referentni model: novi konceptualni model knjižnične zajednice za bibliografske informacije. U M. Willer i I. Prgin (ur.), *Seminar*

Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture 21 (str. 141–168). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Willer, M. i Barbarić, A. (2012). Prema novom hrvatskom kataložnom pravilniku kao standardu sadržaja podataka. U D. Hasenay i M. Krtalić (ur.), *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture 15* (str. 1–31). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Willer, M., Barbarić, A. i Katić, T. (2013). Prema zajedničkim pravilima za izbor i oblik pristupnica za imena u AKM zajednici. U N. Tomašević i I. Despot (ur.), *Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture 16* (str. 1–16). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Willer, M. i Dunsire, G. (2013). *Bibliographic information organization in the semantic web*. Oxford: Chandos.

Wilson, P. (1978). *Two kinds of power: an essay on bibliographical control*. Berkeley: University of California Press.

W3C. (2014). *Resource Description Framework (RDF)*. Dostupno 5. 11. 2018. na: <https://www.w3.org/RDF/>

dr. Ana Vukadin

Hrvatski zavod za knjižničarstvo, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu,
Hrvatske bratske zajednice 4, p.p. 550, HR-10000 Zagreb, Hrvatska
e-pošta: avukadin@nsk.hr

dr. Mirna Willer

Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru (u miru), Ksaverska cesta 99,
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
e-pošta: willer.mirna@gmail.com